

цього широко використовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Наприклад, експертам, представникам професійних, урядових та неурядових структур періодично розсилаються електронні запрошення на різні панельні дискусії та зустрічі. Це сприяє створенню спільного простору для дебатів, консультацій та обміну інформацією.

Існує широка мережа дорадчих органів, в рамках яких комунікація з громадськістю відбувається на постійній основі. Так, у Чехії існує Урядова рада зі сталого розвитку, в Хорватії – Рада з матеріального планування та Рада із захисту довкілля і сталого розвитку, в Естонії та Литві – національні ради зі сталого розвитку [3].

За різними оцінками, на даний час в Брюсселі нараховується від 15 до 30 тис. професійних лобістів-консультантів і правників консалтингових та юридичних фірм, профспілок і піар-компаній, спілок і федерацій промисловців і підприємців, торговельних асоціацій представників корпорацій, неприбуткових неурядових організацій тощо, які у різний спосіб впливають на посадових осіб Європейської Комісії та депутатів Європейського Парламенту.

Починаючи з 1990-х рр., у країнах ЦСЄ була створена широка мережа неурядових організацій (НУО), в тому числі й екологічного спрямування. Наприклад, у Польщі з 1989 до 1997 р. їх кількість зросла до 1200 [4, с. 361]. У Чехії екологічний («зелений») рух був формою громадського руху. Саме він об'єднав багатьох опозиціонерів режиму до «оксамитової революції» 1989 р. Починаючи з 1990 р., у країні з'явилося більше сотні екологічних НУО, в той час як до цього існувало лише дві великі екологічні організації такого зразка. Вплив і потужність цих організацій, їх людські та фінансові ресурси, професіоналізм і досвід у наданні консалтингових та експертних послуг, розширенні обізнаності та освіти населення, наданні низки послуг спонукали уряд до широкій співпраці з ними, що стало одним зі стратегічних напрямків розвитку державного управління в країні. Аналогічні процеси відбуваються у багатьох країнах Центрально-Східної Європи, де вплив НУО непинно зростає.

На даний час неурядові організації перетворилися в країнах Центрально-Східної Європи на потужного учасника процесу прийняття державних рішень та захисту інтересів пересічних громадян і довкілля. Існування налагоджених ефективно діючих каналів комунікації між органами влади та громадянським суспільством є важливим чинником адекватності та послідовності державної політики, її підконтрольності суспільству та відповідності стратегічним національним інтересам. Забезпечення ефективного зв'язку між владою та суспільством, надання державній політиці більшої легітимності та прозорості, розширення участі громадськості в процесі прийняття рішень є необхідними умовами демократичної політичної культури європейського зразка.

Вступ до Європейського Союзу сприяв розширенню інструментів впливу багатьох неурядових екологічних організацій країн ЦСЄ, які перейшли до лобювання імперативів захисту довкілля не лише на національному, а й на регіональному рівні (рівні ЄС). Найбільш активною є діяльність представників НУО в Європейському парламенті, де вони успішно «протискають» прийняття європейських конвенцій, впровадження політики сталого розвитку та інтеграції аспектів захисту довкілля

в усі сфери політики ЄС; виступають проти атомної енергетики, за зменшення викидів вуглекислих газів, розширення енергоефективності тощо. Важливим напрямком діяльності мережі є також моніторинг діяльності Європейської комісії в сфері захисту довкілля, яка свідчить про потужний контроль з боку громадськості за роботою європейських установ. На наш погляд, це вказує на високий ступінь розвитку громадянського суспільства у вказаних країнах та його зрілість.

Таким чином, суспільні трансформації 1990-х рр. призвели до розвитку в країнах Центрально-Східної Європи екологічної політики нового зразка, заснованої на принципах гуманізму, демократії, участі, сталого розвитку, урахування інтересів майбутніх поколінь. Це збільшує їх авторитет на міжнародній арені та перетворює на активних гравців європейського регіону.

Список використаних джерел

1. European Sustainable Development Network 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&report_id=29
2. Jehlicka P. The Development of Czech Environmental Policy 1990–1995. A Sociological Account [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/dab0d8cadfbc5e7ab2be78859e23ba55201ee169_348_037JEHLI.pdf
3. Pisano U., Lepuschitz K., Berger G. National Sustainable Development Strategies in Europe 2013. ESDN Quarterly Report 29 – July 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&s=archive>
4. Weidner H., Janicke M. Capacity building in National Environmental policy. A comparative study of 17 countries / H. Weidner, M. Janicke. – Berlin: Springer, 1992. – 455 p.

Perga T. Yu., Ph.D., senior researcher, SI «Institute of World History NAS» (Ukraine, Kyiv), perga@list.ru

The impact of social transformations of early 1990s on the environmental policy in Central and Eastern European countries

The article examines the influence of social transformations of the 1990s, especially the collapse of the socialist camp, on the formation of the environmental policy in the Czech Republic, Slovakia, Poland, Slovenia, Hungary, Bulgaria, Romania, Croatia, Estonia, Latvia and Lithuania. New principles of a new environmental policy that formed under the influence of political pluralism, parliamentarism, depoliticization of public administration, the transition from command-administrative system to a market economy, focus on sustainable development are investigated. The main stages of the environmental policy are argued. It is proved that an important achievement of the environmental policies of Central and Eastern Europe as a result of social transformations became the implementation of sustainable development and development of environmental democracy.

Keywords: social transformation, environmental policy, the countries of Central and Eastern Europe.

* * *

УДК 930.2«19/20»:94(410)«04/14»

Кшановський Р. О.,
аспірант кафедри історії середніх віків
та візантиністики, Львівський національний
університет ім. Івана Франка
(Україна, Львів), roman_kshanovskiy@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЛИЦАРСЬКОГО ТУРНІРУ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ АНГЛІЇ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД (XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

За тематично-хронологічним принципом проаналізовано еволюцію англійського історіописання XX – поч. XXI ст. щодо феномену «лицарського турніру» у всіх його проявах. Висвітлено основні наукові концепції стосовно ролі, місця та значення турнірів в житті лицарів. Дано оцінку «білим плямам» сучасної історичної думки й перспективам дослідження пропонуваної теми.

Ключові слова: лицарський турнір, лицарство, Англія, Середньовіччя, історіографія.

Чимала «західна історіографія» англійського лицарського турніру на даний момент тяжіє до переосмислення з урахуванням нових наукових концепцій – соціального, культурно–антропологічного і локального спрямування. Слід зауважити, що у вітчизняній науковій думці дана проблематика не розглянута взагалі і є новаторською.

Мета дослідження полягає у розгорнутому аналізі історіографії лицарського турніру в Англії із акцентом на здобутках, особливостях, недоліках й перспективах дослідження даного питання.

Історія лицарського турніру в Англії мала предметно виражені самобутні риси, вивчення яких з часом дозволило більш правдиво виокремити місце для цього «спортивного змагання» в розвитку країни. В сучасному академічному розумінні за визначенням «Оксфордського словника» термін лицарський турнір до пізнього Середньовіччя охоплює всі види збройної боротьби: командні та індивідуальні. В Англії термін спочатку окреслював командні битви під час військової кампанії (*hastilude*), згодом він дезінтегрувався у піші чи кінні дуелі (*jousts*). Лицарський турнір у середині XIV ст. перестав бути тренувальним майданчиком до реальних бойових дій і ставав все більше ігровим змаганням [24, р. 424]. «Колумбійська Енциклопедія» виділяє таку особливість: «Характерною рисою турніру Середньовіччя було його базування на лицарській ідеології... а жодні регулювання та обмеження не стали на заваді популярності турнірів» [25].

Дослідження турніру довгий час було лише вмонтованим в загальну історію лицарства та перебувало під впливом літературних творів. Перші спроби наукового дослідження лицарського турніру сягають початку XX ст. Одною з таких праць стала «Історія турніру в Англії та Франції», написана англійським істориком Френсісом Хенрі Кріппс–Деем в 1918 р. [5]. Продовжив перегляд позицій турніру в історії лицарства медієвіст Клефен Роберт Колтман [9]. В обох працях простежувалася загальність у поглядах та вплив «неоромантичної історії» та літератури, яка використовувалася як основний матеріал для монографій. Однак, в них вперше був виокремлений турнір як окрема тема дослідження. Турніри були базовим аспектом в їх працях, але без доцільного поділу на різновиди турнірів. Через поверхневність не було поставлено важливих питань: хто брав участь у турнірах, які були їх особливості, яка мета турнірів та контекст, усе це мало розмитий характер. Незважаючи на застарілість у підходах та недоліки у праці, книги здійснили фундаментальний вплив на наукову думку, про що свідчить і їх неодноразові перевидання. Праці базувалися на аналізі французьких та англійських хронік, серед джерел останніх варто виділити «хроніку Петерборо», яка була укладена в середині XII ст. і збереглася у Бодлейській бібліотеці, важливе місце посідає анонімна поема «Історія Вільяма Маршала» та незавершені «Кентерберійські оповідання» Джеффри Чосера, написані в кінці XIV ст.

Ф. Х. Кріппс–Дей базував своє дослідження навколо концепції, що турнір – це спортивне змагання з військовим підтекстом [5, р. 14]. Була спроба пояснити взаємодію турніру та держави, турніру та церкви [9, р. 40]. Квінтесенцією праці слугують такі слова: «*Лицарство як система регулювання щоденної поведінки молодих дворян швидко помарала, на її заміну прибула нова система – турнірів*» [5, р. 9–10]. Аргумент полягає в тому, що

турніри стали об'єднаним фактором для лицарів, які почали моделювати їх ідеї та наміри.

Дослідник К. Р. Колтман вперше в англійській історіографії спробував узагальнити тогочасні знання про лицарський турнір; ним була здійснена спроба віднайти витоки та походження турніру; відзначено значущість для Англії традицій Круглого столу; автор зауважив, що турнір досяг свого піку у XIV ст. К. Р. Колтман не розглядає турнір окремо від військових дій, чим звужує наукову цінність дослідження: «*XIV ст. стало періодом розвитку зброї, обладунків, поєдинків та турнірів і все це перейшло в практику війни*» [9, р. 23]. У книзі К. Р. Колтман звернув особливу увагу на такі літературні джерела як поема невідомого автора XIV ст. «Сер Гавейн і Зелений лицар», «Смерть Артура» Томаса Мелорі (бл. 1417–1471) та інші. У його дослідженні прослідковувалося неопозитивістське бачення та неоромантизм, характерні для ранньомодерної історіографічної думки.

У міжвоєнний період історична наука разом з дослідженням лицарських турнірів перебувала у методологічних пошуках через набуття популярності «соціальної історії» [27, р. 5–10].

З другої половини XX ст. намітилися якісні зміни в науковій думці стосовно лицарського турніру в Англії, зокрема важливу позицію зайняла «генералізуюча історія» і з традиційно популярною «політичною історією». Із загального масиву праць можна виділити статтю Ноеля Денхольм–Янга [10, р. 204–268]. Він один з перших істориків розглянув питання, як і чому монарх і його оточення намагалися контролювати турніри. Це стало відправною точкою всіх подальших вивчень, а все тому, що він вперше оцінив політичну взаємозалежність. Заслуговує уваги науковий доробок дослідниці Рути Харві [15], в якому висвітлені соціальні і літературні передумови турнірів в Англії. Спільною рисою обох праць є аналіз статутів, які регламентували особливості проведення лицарських турнірів.

Показовими є наукові дослідження на прикладі лицарського турніру у м. Данстебл 1309 р. [26, р. 70–89], в яких висвітлені особисті зв'язки між учасниками турніру та їхнє суспільно–політичне становище. А. Томкінсон зауважує, що зміщення акцентів на політичну та військову складову у розгляді турнірів є хибним без уваги до соціального тла змагань [26, р. 70]. Розвинув розглядувану тут думку англійський медієвіст Джон Меддікотт [19] – дослідник висвітлив цікавий погляд на систему відносин посеред турніру 1309 р. в контексті подій квітневого парламенту та подальшого розвитку невдоволення до Едуарда II (1307–1327). Дж. Меддікотт здійснив переоцінку окремо взятого турніру як явища загальнонаціонального значення. Використовуючи біографію Томаса Плантагенета (1278–1322), графа Ланкастера задля реінтерпретації історії тієї доби, Дж. Меддікотт показав турнір як інструмент ефективного опозиційного тиску на короля. Одним з головних переваг цих робіт є різноманіття джерельної бази: використання хронік різних періодів і тематик, поєднання фінансових та адміністративних записів, геральдичних манускриптів, єдиним недоліком є невпорядкованість та часто нерациональне їх використання, що частково знижують наукову цінність книги.

Історіографія 60–70–х рр. в Англії характеризувалася впливом «школи Анналів» з акцентом на соціальних

структурах та зародженням «нової історії» з центром у Кембріджі. Наукові розвідки 50–70 рр. XX ст. доповнювали маловивчені аспекти в історіографії цієї проблеми і формували сприятливий ґрунт для комплексних парадигм у вивченні турнірів як «самостійної» частини в історії лицарства Англії.

Нова стадія в дослідженні лицарських турнірів в Англії настала після виходу монографії «Турнір в Англії 1100–1400» [2], написаної англійським істориком Джульєттою Баркер під керівництвом відомого медієвіста Моріса Кіна. Наукова робота охоплює багато предметів дослідження, Дж. Баркер використовує нові підходи до аналізу феномену лицарського турніру в Англії. Книга добре структурована, як тематично, так і хронологічно. Автор вивчає всі «революційні» зміни в історії турніру, від витоків та популяризації турніру до появи захисного бар'єру та перетікання змагань в інше практичне русло. У книзі вперше розглянута тема герольдів і їх значення в існуванні турнірів [2, р. 3]. Дослідження турніру було виведено в контекст європейської практики, оскільки тісні контакти та інтернаціональні поєдинки робили цей процес глобальнішим, в той же час, це давало змогу прослідкувати особливості англійського турніру.

Історик Дж. Баркер довела, що єдиним цілим турнір і війна існували лише на ранніх періодах в Англії. В той же час війна довгий час була стимулом для модифікацій та розвитку турнірів [2, р. 20]. Продовжуючи дослідження в рамках турніру та війни було зроблено висновок: «Турнірна ідеологія перетворилася на сильний фактор поведінки під час війни серед лицарського класу. Вектор викупу розвивався та практикувався на лицарських турнірах здійснивши свій цивілізований вплив на звірства війни» [2, р. 44]. Поява комплексної книги з історії турніру в Англії внесла фактологічну ясність стосовно поєднання турніру і війни, яка довгий час розглядалася в єдиному ключі.

Дж. Баркер фактично заповнила всі недоліки попередніх досліджень проведених фахівцями «нової військової історії». Вона торкнулася відносин між війською та турніром в політичному аспекті. В цьому ключі проаналізовано еволюцію обладунків та зброї учасників турніру. Дж. Баркер побудувала монографію на базі концепції, що «турнір стояв в центрі всієї лицарської культури Англії» [2, р. 44]. Головна ідея полягає в тому, що турніри не лише впливали на історичні події, а й мали політичні, соціальні та військові наслідки. Головним з яких: прив'язка лицарського поєдинку як «вистави» із «занепадом лицарства» [2, р. 84].

Дослідники Андрю Фергісон [12], Г. Хьюїтт [16] та Джон Білер [4] дискутували стосовно «куртуазної догми» у турнірах. Власне те, чи слід розглядати лицарський турнір в течії мистецтва, оскільки війна як думка та практика відрізняються від реальних бойових дій. Дослідники апелювали до списа, як основної зброї в лицарському спорті, який з часом вийшов з вжитку у реальних бойових діях. Тому, їх позиція була такою, що це лише спорт та ритуал, або вправа у куртуазних формальностях. Дж. Баркер вважає такий підхід помилковим. Історик зазначає, що це твердження має рацію лише до турнірів від пізнього XIV століття і з певними умовностями [2, р. 18]. Дискусії 60–80-х рр., які характеризувалися пошуком імпліцитних зв'язків і залежностей мали своє

вираження у подальшій відмові від універсальностей вивчення лицарського турніру.

Праця Дж. Баркер пожвавила науковий інтерес до лицарського турніру і стимулювала появу нових історичних візій. У 1988 вийшло дослідження фахівця з військової історії та лицарства Крістофера Граветта «Лицарі в турнірі» [14]. Він аналізує ідею лицарського турніру, його зміни крізь призму часу XIII–XV століття. Вагому роль у дослідженні почали відігравати судові справи, епістолярії, господарсько-правові акти Середньовічної Англії. К. Граветт чітко детермінує турнір: битви між групами лицарів, дуелі на списах та кулачні поєдинки, окремо виділяє біхуард¹ і «поєдинок правосуддя». Він вводить в історіографічний обіг професію «турнірного лицаря» [14, р. 4–5], тобто такого, який підписував контракт виключно для участі в лицарських турнірах. Історик дослідив турнірний церемоніал з його передтурнірними приготуваннями та післятурнірними бенкетами. У праці присутній чіткий континуїтет між лицарською ідеєю серед дворян та лицарським поединком, а не битвою команд чи іншими різновидами турнірів. Автор акцентує: «Поєдинок більше відповідає духу лицарства, оскільки меркантилізм значно нівелювався спробою проявити себе і показати хоробрість» [14, р. 18]. У XIII ст. поєдинки традиційно відбувалися перед боєм команд. Через століття поєдинок починає виходити на перший план. Вже з XV ст. популярними стають «поєдинки правосуддя». Зазвичай такі поєдинки проходили без обладунків, з прямокутними щитами і дубинами з рогом. В Англії часто таким поединком визначали вбивцю. Останній випадок «поєдинку правосуддя» в Англії був зафіксований у 1817 році [14, р. 35]. Найбільш влучно описав популярність цього явища Моріс Кін: «Мода на поєдинки правосуддя була пов'язана з нескінченними описами судових дуелей в літературних творах, переважно між позитивними і негативними героями» [18, р. 157]. Культурно-антропологічна історіографія змінила акценти з «зовнішніх структур» турніру як явища на «внутрішні» – ментальність лицаря, ідею лицарства на турнірах, тим самим розширивши методологію та кути зору багатогранності «турнірів».

Унікальну статтю написав фахівець з бойових мистецтв пізнього Середньовіччя – історик Сідней Англо. Він дослідив стратегію, тактику та способи перемоги на турнірах. Фахівець пов'язав еволюцію турнірів з подальшим розвитком спортивних змагань в Англії [1, р. 248–264].

В історіографії активно розгорталася боротьба між бібліографами–«романтиками» Вільяма Маршала та критиками такого підходу. Перші дослідження з критичним спрямуванням, однак під впливом «неоромантичної концепції», були написані в середині XX ст. [17]. Одну з найфаховіших монографій написав французький історик школи «Анналів» Джордж (Жорж) Дюбі «Вільям Маршал: цвіт лицарства» [11]. Дж. Дюбі піддає аналізу панегіричну поему «Історія Вільяма Маршала». Автор виділяє важливий аспект в житті триструктурного² суспільства Англії на прикладі

¹ Behourd – легко організовані індивідуальні поєдинки у ближньому бою. На цих турнірах допускалися сутички сквайрів з лицарями, зброєносців з лицарями, переможці отримували призи.

² Середньовічне європейське суспільство умовно розділяли на три стани: «ті, що моляться», «ті, що воюють», «ті, що працюють».

Маршала, який займав позицію людини, що воює. Дюбі зауважує: «Свого часу, великі битви були рідкісні; найбільшими були зіткнення між землевласниками чи дворянством, які захищали або розширяли свої лени... через це лицарі змушені були звернутися до турнірів» [11, р. 73–73]. Культурно-антропологічна візія Дж. Дюбі акцентує на тому, що турніри були «фіктивними» битвами, які мали чіткі правила, оскільки вбивство або каліцтво було менш бажаним, аніж захоплення в полон та отримання викупу. Турніри давали змогу посилити лояльність та вірність лицарів, що зміцнювало позиції держави в Англії [11, р. 90]. Методологічний підхід, який опирається на проникнення духу часу і зорієнтований на визначення цінностей лицарства робить його дослідження новаторським.

Не оминув цієї проблематики й Девід Крауч, який своєю книгою та доповненим перевиданням про Вільяма Маршала став зразком для подальших бібліографів В. Маршала [7]. Хоч Крауч меншою мірою робив акценти на турнірах, він дослідив їх важливість як механізму досягнення політичних та матеріальних цілей на прикладі Маршала.

Третім представником критичного вектору є Джон Джилінгем зі своєю працею «Війна і лицарство в історії Вільяма Маршала» [13, р. 1–13]. Важливою з точки зору історіописання є його парадигмальне твердження про уникнення кривавих сутичок як тенденції серед середньовічних битв та лицарства зокрема [13, р. 2–3]. Дане твердження з певною модифікацією доцільне і для колективних битв на турнірах. Спільністю в турнірах і війні була дисципліна і стратегія. На турнірах зазвичай теж уникали жорстких зіткнень, щоб не було втрат з обох сторін. Популярною була тактика виснаження противника задля захоплення в полон і отримання викупу [13, р. 8]. Його погляди мали продовження у дослідженні Метью Стрікланда [23, р. 317–343]. Дискусії навколо персони Вільяма Маршалла були продиктовані постмодерністським баченням історіописання, де турніри і їх роль в становленні лицарів на прикладі Маршалла розглядалися в контексті релятивізму і мікронаративу конкретних істориків.

У 1989 році Дж. Баркер з Річардом Вільямом Барбером видали спільну монографію «Турніри: поєдинки, лицарі та видовище у Середні віки» [3]. Наукова праця сформована навколо концепції, що турніри це «перший» спорт в який закладені норми і правила виживання – концепт «fair play» (який базувався на неписаних етичних і моральних законах, заснованих на благородстві і справедливості) [3, р. 29]. Значний акцент на літературі дозволив виокремити тезу про те, що лицарський турнір та романтична література впливали один на одного рівною мірою. «Таким чином, свого роду симбіоз розгорнувся між турнірами і куртуазною літературою, їх залежність з одного боку – захочувала їх взаємний розвиток, з іншого – нівелювала реальність» [3, р. 21]. Дослідження дало можливість розширити уявлення про середньовічну свідомість в Англії. В книзі наголошено на значенні турніру в підготовці лицаря, розвитку зброї та обладунків, як інструменту політичного патронажу та великого суспільного видовища.

Дж. Баркер і Р. В. Барбер навели лад в термінології. Була проведена аргументована дефініція між формальним турніром на жоусте (jousts) – лицарський поєдинок,

дуель.), мелейс (melees – групові битви), аутренс (outrance – рукопашні бої без зброї), веспє (vesper – проводився для бідних лицарів, без права на полон та викуп) і хейстілуд (hastilude – будь-який турнір з використанням спису) [3, р. 17–20]. З того часу в історіографії саме слово «турнір» не є науково коректним, оскільки воно має загальне значення. «Турнір» розглядався в масштабі європейського феномену, у той же час кожен «турнір» у порівнянні, зокрема в Англії та Франції. Автори почали ставити нові запитання: яка соціальна функція «турнірів», як вони впливали на «світ» лицарів в цілому. Автори намагалися проаналізувати турнір з погляду його учасників. Використовували систему між образом і реальністю лицарського турніру. Доведена позиція, що «турнір» в Англії набув унікальних рис, про що свідчить цитата з книги: «Як і лицарство, турнір в Англії став інституцією з власними ідеалами та цілями» [3, р. 11].

З початку XXI ст. істотний внесок в історіографічну думку здійснює сучасний канадський дослідник Стівен Мулбергер [20]. У своїй праці «Подвиги зброї: формальні битви у пізньому XIV столітті» історик поставив за мету дослідити сутність турнірів. Основною проблемою постає питання ціни турніру для його учасників [20, р. 15–17]. Науковець акцентує увагу на двох предметах дослідження: церемоніал та грань між «дружніми» і «ворожими» поєдинками. Він пропонує альтернативну термінологію «турніру» – «формальні вчинки зброї» (formal deeds of arms). Сам турнір у XIII ст. за його визначенням доцільніше називати командним видом спорту або фіктивними боями, які з великою долею ймовірності підходять під визначення «азартна гра». На відміну від реальних воєн, турніри мали ряд формальностей, які розвивалися в контексті популярності та політики [20, р. 74]. Вагому роль у підтвердженні його концепції мав «Устав боїв на турнірах» короля Едуарда I (1272–1307) у XIII ст., до якого апелював автор. Історик С. Мулбергер застосувавши компаративістичний метод порівняв різновиди турнірів. Будучи прихильником «Нової інтелектуальна історія» він змістив акценти дослідження у бік відносності та тлумачення джерел без категорії «об'єктивного знання».

У 2007 році вийшла праця Девіда Крауча «Турнір» [8]. Ця книга як енциклопедія, яка розкриває фон (background) на життя в той час. Висвітлює такі питання: чому лицарі прагнули битися і навіть вмерти, питання спонсорів та чиннику грошей у турнірах. Робить дефініцію між різними рангами лицарів і їх місцем на турнірах. Д. Крауч пояснює турнір як місток слави і багатства, як чинник для успішного шлюбу: «Турніри були майданчиком для безземельної аристократичної бідноти» [8, р. 7]. Він є прихильником аристократичної версії в існуванні турнірів, на його переконання, турнір – це спорт організований аристократами і для аристократів [8, р. 1]. Крауч фаворо дослідив ранній етап в історії турнірів в Англії з акцентом на масових боях. Д. Крауч вперше концептуально оприлуднив проблему турніру як явище міжнародної політики. На прикладі молодого короля Англії Генріха II Плантагенета (1154–1189), який успішно використовував турніри як шлях досягнення влади у міжнародній політиці регіону [8, р. 27–28]. Вже у 2012 році С. Мулбергер базуючись в основному на хроніках Фруассара (1322–1400) написав працю про королівські лицарські поєдинки 1389–

1390 рр., де проаналізував дипломатичну боротьбу між королем Франції Карлом VI (1380–1422) та королем Англії Річардом II (1377–1399), яка надихала їх спонсорувати найбільш видовищні та пишні дуелі Середньовіччя [21]. Із цілої плеяди думок, Д. Краучем найбільш аргументовано доведена позиція про революційний момент у перетіканні турнірної битви в лицарський поєдинок. На його переконання зменшення популяції через «Чорну смерть» 40-х рр. XIV ст. створило передумови для переоцінки життя людини і лицарів зокрема [8, р. 130]. Д. Крауч зауважує цікаву особливість: «Посилення обладунків на турнірних дуелях призводило до того, що частіше бій закінчувався поламкою спису, аніж вильотом із сідла» [8, р. 37] – турнір з часом ставав синонімом лицарського поєдинку і залишався актуальними, однак з акцентом на видовищність.

Історики-медієвісти пер. пол. XX ст. в домінуючій більшості робили акцент на літературних джерелах (поєми, романи тощо) та хроніках, які піддавалися аналізу з точки зору політичної і неоромантичної історії без вираженого намагання піддати сумніву слова авторів. З др. пол. XX ст. з появою нових соціальних та культурно-антропологічних підходів дослідники урізноманітнили джерельну базу, були вивчені лицарські статuti, трактати, церковні джерела, нормативно-правові акти тощо. Тенденцією у «читанні» джерел в Англії стало те, що раніше їх намагалися описати і пояснити, то згодом – на перший план вийшло їх тлумачення та реконструкція, пошук прихованої інформації з врахуванням світогляду (ментальності) автора та контексту написання.

Історіографічна думка XX – поч. XXI ст. стосовно англійського лицарського турніру пройшла традиційні етапи вивчення від «неоромантизму» до наукових концепцій з притаманним британським стилем. З поч. XX ст. вивчення лицарського турніру поступово виходило за межі політичної історії з аналізом суспільних та економічних взаємовідносин на турнірах і поза ним. З середини XX ст. історичні візії перетікають у річище індивідуалізуючої історії, в яких конкретний лицар чи група лицарів на турнірі ставали предметом дослідження. «Соціальна» та «культурно-антропологічна» історичні школи Великої Британії від 60-х рр. до сьогодні задали тон вивчення суспільно-політичного тла турнірів, їхніх «мікропросторів». В останні роки вивчення «турніру» перебуває у стані «застою», немає нових поглядів на досі неоднозначні прояви феномену лицарського турніру як в рамках лицарства, так і поза ним. Праці вище досліджених науковців у XXI ст. перевидувалися по два-три рази без особливої новизни у поглядах. Дискусії проводилися лише в рамках окремо взятих парадигм, що породило проблему пошуку «універсальної історії». Глобалізація історії виявила проблему синтезу наукових знань про лицарський турнір, та водночас їх компаративістики з пошуком спільних точок дотику. Дослідження англійських авторів є доволі консервативними у методологічному плані і часто є схематичними через порушення принципів історизму. В цілому ж в інтерпретації значення і наслідків «турніру» в Англії ще чимало нез'ясованого, особливо у питанні цілісності та особливості вивчення фронтір лицарських турнірів, що потребує подальшого перегляду наукового доробку з порушеної тут проблематики.

Список використаних джерел

1. Anglo S. How to win at tournaments: the technique of chivalric combat // *The Antiquaries Journal*. – 1988. – Vol.68, №2. – P.248–264.
2. Barker J. *The Tournament in England, 1100–1400*. – Woodbridge: Boydell Press, 1986. – 224 p.
3. Barber R., Barker J. *Tournaments: Jousts, Chivalry and Pageants in the Middle Ages*. – New–York: Boydell Press, 1989. – 240 p.
4. Beeler J. H. *Warfare in England, 1066–1189*. – Ithaka: Cornell University Press, 1966. – 510 p.
5. Cripps–Day. F. H. *The History of the Tournament in England and France*. – London: Bernam Quaritch, 1918. – 278 p.
6. Crossland J. *William Marshal: The Last Great Feudal Baron*. – London: Peter Owen, 1962. – 159 p.
7. Crouch D. *William Marshal: Knighthood, War and Chivalry, 1147–1219*. – London: Routledge, 2002. – 258 p.
8. Crouch D. *Tournament*. – London: Bloomsbury Academic, 2007. – 240 p.
9. Colman C. R. *The Tournament: its Periods and Phases*. – London: Methuen & co., ltd., 1919. – 262 p.
10. Denholm–Young N. *The Tournament in the Thirteenth Century // Studies in Medieval History Presented to Frederick Maurice Powicke*, ed. R. W. Hunt, W. H. Pantin, and R. W. Southern. – Oxford, 1948. – P.204–268.
11. Duby G. *William Marshal: Flower of Chivalry*. – New York: Pantheon, 1985. – 162 p.
12. Ferguson A. B. *The Indian Summer of English Chivalry*. – Durham – New Carolina, 1960 – 242 p.
13. Gillingham J. *War and Chivalry in the History of William the Marshal // Thirteenth Century England II*, ed. P. R. Coss and S. D. Lloyd. – Woodbridge: Boydell Press, 1988. – P.1–13.
14. Gravett C. *Knights at Tournament*. – London: Osprey Publishing, 1988. – 64 p.
15. Harvey R. *Moriz von Craun and Chivalric World*. – Oxford: University Press, 1961. – 346 p.
16. Hewitt H. J. *The Organization of War // The Hundred Years War*, ed. K. Fowler. – London, 1971. – P.163–183.
17. Iggers G. G. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to Postmodern Challenge*. – Hovover; London: Wesleyan University Press, 1997. – 198 p.
18. Jarman T. L. *William Marshal: First Earl of Pembroke*. – Oxford: Basil Blackwell, 1930. – 99 p.
19. Keen M. *Chivalry*. – London: Yale University Press, 1984. – 303 p.
20. Maddocott J. R. *Thomas of Lancaster, 1307–1322: A Study in the Reign of Edward II*. – Oxford: University Press, 1970. – 402 p.
21. Muhlberger S. *Deeds of Arms: Formal combats in the late fourteenth century*. – Highland Village: Chivalry Bookshelf, 2004. – 247 p.
22. Muhlberger S. *Royal Jousts at the End of the Fourteenth Century*. – Wheaton: Free Lance Academy Press, 2012. – 100 p.
23. Paimton S. *William Marshal, Knight–Errant, Baron, and Regent of England William*. – Baltimore: University of Toronto Press, 1933. – 305 p.
24. Strickland M. *Provoking or Avoiding Battle? Challenge, Duel, and Single Combat in Warfare of the High Middle Ages // Armies, Chivalry and Warfare in Medieval Britain and France: Proceedings of the 1995 Harlaxton Symposium*, ed. Matthew Strickland. – Stamford, 1998. – P.317–43.
25. *The Oxford Companion to British History / Ed. John Ashton Cannon*. – Oxford: University Press, 2002. – 1042 p.
26. *The Columbia Encyclopedia / 6th ed by Columbia University Press*. – New York: Gale Group, 2000 [Internet resource]. – Access regime: <http://www.encyclopedia.com/topic/tournament.aspx#3>
27. Tomkinson A. *Retinues at the Tournament of Dunstable, 1309 // The English Historical Review*. – 1959. – Bd.74. – P.70–89.

Kshanovskiy R. O., postgraduate of the middle ages and byzantinistic, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), roman_kshanovskiy@ukr.net

Peculiarity of chivalry tournament in Medieval England: historiographical review (20–beg. 21 century)

The paper is based on a thematic–chronological principle. In the article analyzed the evolution of English historiography on the phenomenon of «chivalry tournament» in all its forms. Investigated the basic scientific concepts about the role, place and significance tournaments in knights life. The opinion of «white spots» of modern historical thought and research perspectives.

Keywords: chivalry tournament, chivalry, England, Middle Ages, historiography.

* * *